

Natuur en waterberging stellen eigen eisen aan bodembeheer

Natuur en waterberging. Twee functies van de bodem die ieder een eigen beheer vragen. Hoe gaat dat in zijn werk? Een kijkje in Overijssel bij natuurgebied De Wieden, waar Natuurmonumenten voormalige landbouwgrond verschraalt. En bij de Heinose Vloedgraven, een stroomgebied dat Waterschap Groot Salland “waterproof” probeert te maken.

Witbolgrasland. Zo noemt Bart de Haan, medewerker bij Natuurmonumenten, dit grasland. Pitrusgras zou ook kunnen. Met een lichtgroene tot gelige waas en grote pollen pitrus verschilt dit gras in natuurgebied De Wieden duidelijk van de streep helgroen productiegroen aan de horizon. Voor Natuurmonumenten is het verschil nog niet groot genoeg. Dit stuk moet voedselarm (schraal) grasland worden, waar nauwelijks voedingsstoffen in de bodem zitten en waar zeldzame planten zich thuis voelen. Dat lijkt maar niet te lukken. De kenmerkende schrale vegetaties zijn er nog niet, ook al is Natuurmonumenten al vijftien jaar aan het verschralen. Het lijkt zelfs of er helemaal niets meer verandert. Die stilstand is schijn, ontdekte Natuurmonumenten zo'n vijf jaar geleden. Bovengronds is er weinig te zien, maar onder de grond is wel degelijk veel veranderd. Verschralen kost nu eenmaal tijd én een uitgekiend beheer.

>> Voormalige landbouwgrond

De 50 hectare grond hoort bij het Nationaal Park Weerribben-Wieden. Het is één van de vele voormalige landbouwgronden die de natuurorganisatie probeert te verarmen. Het vele fosfaat dat zich in de bodem heeft opgehoopt, moet eruit. Hoe dat het beste kan, is nog niet helemaal uitgekristalliseerd. Voor De Wieden koos Natuurmonumenten ervoor de grond aan een

boer te verpachten. Die mocht niet meer bemesten en moest een paar maal per jaar maaien en het maaisel afvoeren als voer voor zijn koeien. Daarnaast mag hij er schapen laten grazen. Dat doet hij al vijftien jaar lang, wat een goede aanvulling op zijn inkomen betekent. Voor Natuurmonumenten een perfecte oplossing, want zo kost het beheer geen geld. Maar andere maatregelen zijn ook mogelijk (zie kader).

>> Grond afgraven

Vijf jaar geleden kregen de natuurbeheerders de kans het proces van verschralen te versnellen. Met subsidie konden ze de toplaag van de grond afgraven tegen niet meer dan vijf procent van de kosten. Dat zagen ze wel zitten. Maar ze wilden eerst weten of afgraven wel zin had.

Voor het eerst analyseerden ze de grond en daar kwamen verrassende resultaten uit. Al bij een klein beetje graven in de hoek van een perceel ontdekten ze dat de omstandigheden in de grond op dat moment al geschikt waren voor bijzondere zeggesoorten. Verder bleek de grondwaterstand goed, er was baserijk water in de ondergrond en de voedselrijkdom, of liever gezegd het gebrek aan voedsel, was gunstig. Tien jaar lang maaien en afvoeren had delen van de bodem al geschikt gemaakt voor dotterbloemhooiland en andere delen voor nat schraalland. Daarom besloot Natuurmonumenten af te zien van afgraven en door te gaan met wat ze al tien jaar hadden gedaan: maaien en afvoeren. Mede omdat afgraven ook een aantal nadelen met zich meebracht.

>> Pitruswortels

Eén vraag bleef nog wel knagen: als de bodem geschikt is, waarom is dit stuk land dan nog steeds in de witbol- en nog niet schraalland-fase? De Haan vertelt over wortels van de pitrus die alle plekken in de bodem hebben ingenomen, waardoor er geen ruimte is voor nieuwe soorten. En mogelijk speelt het bodemleven een belangrijke rol, voegt hij na enige aarzeling toe. De natuurbeheerder verwijst naar onderzoek van de Wageningse hoogleraar Wim van der Putten.

Bart de Haan bij het grasland dat langzamerhand steeds meer verschraalt.

Hij ontdekte dat je het best eerst het bodemleven op orde kan brengen, omdat dan de verandering in plantensamenstelling boven de grond veel sneller gaat. Maar hoe dat precies moet, weet De Haan ook niet. 'Wellicht moeten we maaisel van andere schraal-graslandgebieden hierheen halen of zelfs stukken afplaggen waar al bodemleven in zit', denkt De Haan hardop na. Maar hier is bij deze typen grasland weinig ervaring mee. Het betekent in ieder geval dat de natuurorganisatie zijn aandacht meer moet gaan richten op de ondergrond.

>> Geduld

De Haan wil zich daar best in verdiepen, maar hij heeft ook vrede met het huidige tempo van de veranderingen. Dit grasland in De Wieden is de enige plek waar al jaren achtereenvolgend alleen gras gemaaid en afgevoerd is. 'Het is belangrijk dat we leren hoe dat gaat', vindt hij. Daarnaast brengt de huidige ruigte al wel nieuwe soorten: bruine kiekendieven en purperreigers halen hier muizen vandaan. Zelfs de zilveren maan vliegt hier, een zeldzame vlinder die alleen leeft op planten die in moeras groeien. De Haan wijst naar het moerasgebied aan de andere kant van de weg waar de vlinders leven. 'Kennelijk vinden de vlinders in deze ruigte voldoende nectar om ze van het moeras daarginds naar het moeras verderop te laten vliegen. Over productielandbouwgrond doen ze dat echt niet.' En berustend: 'Je moet gewoon geduld hebben, we hebben toch alle tijd? Nu verdient een boer er tenminste nog wat aan.'

Maatregelen om grond te verschralen

Natuurmonumenten hanteert verschillende maatregelen om grond voedselarmer te maken:

- * Niet meer bemesten, een paar keer per jaar maaien en afvoeren van het maaisel.
- * Uitmijnen: een gewas inzaaien dat veel fosfaat opneemt, zoals klaver, en het maaisel afvoeren. Dit gewas bindt stikstof waardoor de productie sterk toeneemt. Daardoor verdwijnen met het afvoeren van het maaisel ook extra veel voedingsstoffen.
- * Dieren laten grazen. Zij eten selectief bepaalde planten, waardoor er afwisseling ontstaat in de vegetatie. Bij witbolgraslanden werkt dat minder goed, omdat ze juist de pitrus laten staan. Ook vertrappen de dieren de grond en op dergelijke plekken vestigt pitrus zich makkelijk.
- * Afgraven van de toplaag met al zijn voedingsstoffen, waarna alleen de voedselarme ondergrond overblijft. Deze methode versnelt de verschraling aanzienlijk, maar is ook erg duur.

Links is de oever van de Vloedgraven bedekt met gras. Rechts zorgt een strook met wuivend riet en andere oeverplanten voor een natuurlijke zuivering van water dat van het grasland richting sloot spoelt.

>> Water zuiveren op boerenland

Op naar het volgende project. In het stroomgebied Heinose Vloedgraven gaat het er niet om landbouwbodem te gebruiken voor natuur, maar om die bodem in te zetten voor een ander waterbeheer.

David van Maaswaal van Waterschap Groot-Salland laat zien wat er mogelijk is op Aver Heino, het proefbedrijf van Wageningen UR. Dit proefbedrijf ligt middenin het stroomgebied. Hij staat stil bij een gewone, maar erg korte sloot die langs het erf loopt. Daarvan liggen er duizenden in Nederland. Maar deze sloot is een groene zuivering, speciaal gegraven in het kader van Salland Waterproof, een project van het waterschap waar Van Maaswaal projectleider van is. Dit stuk sloot heet een bezinksloot of bezinkvoorziening. Hierin verzamelen zich alle voedingsstoffen die uit de bult kuilvoer sijpelen en met het regenwater het erf afspoelen. Een ruige rand gras langs de sloot voorkomt dat strooisel vanaf het erf met het water mee de bezinksloot in spoelt. Daarmee vormt de strook een eerste filtering van het water. De slootvegetatie zorgt voor verdere zuivering. De bezinksloot is een simpele en doeltreffende maatregel, één die boeren graag nemen. Bovendien wordt het water hierdoor langer in het gebied vastgehouden. 'Even graven en klaar', zegt Van Maaswaal.

>> Efficiëntere bedrijfsvoering

Zo heeft Van Maaswaal de maatregelen het liefst: makkelijk uit te voeren door boeren en ook zo dat ze bijdragen aan een efficiëntere bedrijfsvoering. Boeren werken dan graag mee en het waterschap kan het makkelijkst voldoen aan de Europese opgaven. Het waterschap heeft als taak de ecologische kwaliteit van het

oppervlaktewater te verbeteren en ook wateroverlast en verdroging te verminderen. De proef in het stroomgebied moet uitwijzen hoe dat het best kan. Voor Van Maaswaal staat de medewerking van de boeren in het gebied voorop. Daarom overlegt hij eerst met LTO Salland en de boeren in het gebied, voordat hij een plan voorlegt aan zijn eigen werkgever. Alle actieve melkveehouders in het gebied, vijftien in totaal, hebben hun medewerking toegezegd. Velen hebben al een bezinksloot aangelegd en andere maatregelen getroffen. Van Maaswaal denkt intussen alweer na over nieuwe maatregelen die zowel de kwaliteit van het oppervlaktewater als de efficiëntie van de bedrijfsvoering verbeteren. Hij noemt de natte plekkenproblematiek. Elke boer kent percelen waar bij regenval water op blijft staan. Hier verzamelen zich ook de nutriënten en bestrijdingsmiddelen, is de ervaring. Nu graven boeren vaak een greppeltje naar de sloot om het water weg te laten lopen. Niet zo goed voor de kwaliteit van het oppervlaktewater, omdat daarmee ook de nutriënten wegspoelen. Een oplossing is er nog niet, maar Van Maaswaal denkt bijvoorbeeld aan plaatselijke verbetering van de bodem. 'We gaan een oplossing verzinnen die voor ons en voor de boeren gunstig uitpakt.'

>> Gronden ruilen

Niet alle maatregelen maken de bedrijfsvoering van de boer efficiënter. Een natuurvriendelijke oever bijvoorbeeld. Of landbouwgrond bestemmen voor waterberging. Dan probeert het waterschap grond langs de beek in handen te krijgen in ruil voor grond elders. Hoe dat in zijn werk gaat is te zien bij de Vloedgraven, de beek die dwars door het proefgebied loopt en ook over Aver Heino. Het waterschap heeft hier alle mogelijke maatregelen uitgevoerd. Links is nog niets gedaan. De oever is hier bedekt met gras tot aan de beek. Rechts is een strook met wuivend riet en andere oeverplanten, die een natuurlijke zuivering vormen voor water dat vanuit het grasland richting sloot spoelt. En dan is er nog het perceel langs de beek, begroeid met ruig gras. Wie goed kijkt, ziet dat het perceel een lichte kuil vertoont. Hier mag de beek buiten zijn oevers treden, zodat verderop boeren niet of minder last hebben van wateroverlast. Bijkomend voordeel: het gebiedseigen water dient als buffer voor droge periodes.

Zo moet straks het hele stroomgebied aangepast zijn. Van Maaswaal heeft er alle vertrouwen in. Nu al heeft het waterschap bijna alle benodigde percelen langs de beek in handen. Graag wil de waterschapsman de particulieren in het gebied nog mee krijgen, maar dat vraagt nog wat meer werk. Onder de boeren is het draagvlak in ieder geval al groot. 'We doen het echt samen met hen. Dat werkt het beste.' (LN)